

ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК:821.162.1:81'373.6

Б-30

DOI 10.35433/2220-4555.18.2020.fil-1

Єлизавета Барань,
доктор філософії,
доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ
ORCID: 0000-0001-8395-5475
barany.erszsebet75@gmail.com

ПОЛЬСЬКА МОВА ЯК ПОСЕРЕДНИК ПРОНИКНЕННЯ ГУНТАРИЗМІВ В УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті розглянуто питання про контакти угорців зі східними слов'янами. Наведено приклади давніх східнослов'янізмів, які закріпилися в угорській мові. Наголошено на тому, що східні слов'яни та угорці запозичували нові поняття і слова внаслідок географічних, суспільних та економічних відносин. З утворенням Угорської держави угорська мова мала значний вплив на сусідні східнослов'янські говори, особливо ті, з якими мала географічну близькість, зокрема закарпатські.

Вкраплення угорських лексичних одиниць у систему української мови здебільшого відбулося безпосередньо, однак у деяких випадках спостерігається вплив польської мови. У цій розвідці представлено гунтаризми, у процесі проникнення яких до лексичної системи української мови польська відіграла роль мови-посередника. Виявлено групу слів угорського походження, котрі ввійшли до системи російської мови через посередництво польської. Досліджені лексичні одиниці, запозичені з угорської мови, у подальшому архаїзувалися або стали історизмами.

Ключові слова: польська мова, гунтаризми, українська мова, угорсько-українські міжмовні контакти, українсько-польські міжмовні зв'язки.

Elżbeta Barań. Język polski jako pośrednik w przenikaniu hungaryzmów do języka ukraińskiego

Artykuł dotyczy dawnych kontaktów Węgrów ze Słowianami Wschodnimi. Podano przykłady dawnych zapożyczeń z języków wschodniosłowiańskich, które utrwaliły się w języku węgierskim.

Podkreśla się, że Wschodni Słowianie i Węgrzy zapożyczyli nowe pojęcia i wyrazy w wyniku stosunków geograficznych, społecznych i gospodarczych. Wraz z powstaniem państwa węgierskiego język węgierski wywarł znaczący wpływ na sąsiednie dialekty wschodniosłowiańskie, zwłaszcza te, z którymi miał bliskość geograficzną, zwłaszcza na zakarpackie. Zapożyczenie węgierskich elementów leksykalnych do systemu języka ukraińskiego odbywało się przeważnie bezpośrednio, ale w niektórych przypadkach obserwuje się wpływ języka polskiego. Naszym celem jest prezentacja hungaryzmów, w zapożyczeniu których język polski pełnił rolę języka pośredniczącego w systemie leksykalnym języka ukraińskiego. Zidentyfikowano grupę słów pochodzenia węgierskiego, które weszły do systemu języka ukraińskiego za pośrednictwem języka polskiego. Większość badanych jednostek leksykalnych zapożyczonych z języka węgierskiego została archaizowana lub należy do historyzmów.

Wyrazy kluczowe: Język polski, węgierski, język ukraiński, kontakty węgiersko-ukraińskie, kontakty ukraińsko-polski.

Ielyzaveta Baran. The Polish language as a mediator of incorporation of Hungarianisms in the Ukrainian language

The article deals with the question of ancient contacts of Hungarians with the East Slavs. The article provides examples of ancient East Slavisms, which have gained a foothold in the Hungarian language. It is emphasized that the East Slavs and Hungarians borrowed new concepts and words as a result of geographical, social, and economic relations. With the formation of the Hungarian state, the Hungarian language had a significant influence on neighboring East Slavic dialects, especially those with which it had geographical proximity, in particular Transcarpathian.

The incorporation of Hungarian lexical units in the Ukrainian language system was mostly direct, but in some cases, the influence of the Polish language was observed. We aim to present the Hungarianisms, in the process of whose incorporating into Ukrainian the Polish language played the role of a mediating language. A group of words of Hungarian origin was identified, which entered the system of the Russian language through the mediation of Polish. Most of the investigated lexical units borrowed from the Hungarian language were archaized or belong to historicisms.

Антал [antal] in Ukrainian and Polish are direct borrowings from the Hungarian language (the first fixation in both languages was made in the 18th century); from Polish, the word entered the Russian language. Words like *гусар*, *карваш*, *катанка*, *коч*, *кунтуш* [контуш] and *шупов* [husar, karvash, katanka, koch, kuntush/kontush, shyposh] entered Ukrainian through the Polish language. It is supposed that the form of *пушта* [pushta] entered the East Slavic languages through Polish (it is a borrowing from the standard Polish language).

The presence of the consonant *ш* [sh] in the word *шабля* [shablia] is explained by the influence of the Polish language. The chronology suggests that the word *шущак* [shyshak] has entered the Ukrainian language, as well as Russian, from the Polish language. The Hungarian *kecsege* (Ukrainian *чечуга* (чечура) [chechuha/chechura]) entered the lexical system of the Ukrainian, Russian and Polish languages through the Romanian language.

The Polish mediation of incorporation is supposed concerning the words *гайдук*, *гуляш*, *палаш*, *шалаш* [шелаш] and *шерега* [haiduk, huliash, palash, shalash/shelash, shereha] in the lexical system of the Russian language, in the Ukrainian language *гайдук*, *гуляш*, *палаш* and *шерега* [haiduk, huliash, palash, shereha] are direct borrowings from the Hungarian language. *Салаш* [salash] could enter from both Hungarian and Romanian. *Гарцювати* [hartsiuvaty] is borrowed from the West Slavic languages, supposedly from Polish.

Keywords: Polish language, Hungarianisms, Ukrainian language, Hungarian–Ukrainian language contacts, Ukrainian–Polish language contacts.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень та публікацій. Контакти угорців зі східними слов'янами розпочалися в другій половині IX – на початку X ст. Цей історичний взаємозв'язок простежується в етнографічних [28, с. 165–184] та в мовних даних угорців і слов'ян [30; 31], угорців і східних слов'ян [15, с. 99–112]. Доказом цього слугують деякі східнослов'янські слова, що закріпилися в угорській мові, наприклад, *lengyel* 'поляк, польський', *jász* 'ясин'¹, *halom* 'пагорб', *tanya* 'хутір'², *varsa* 'верша', *mázsa* 'центнер' (первинне значення 'мажара'), *taliga* 'візок на двох колесах'. На думку Г. Барці, перед здобуттям батьківщини угорці могли запозичити також слова, пов'язані із християнством: *szombat* 'субота', *kereszt* 'хрест', *karácsony* 'кращун', *szent* 'святий' [23, с. 48–49]; вони можуть бути запозичені зі східнослов'янських мов або ж із болгарської. Східнослов'яно-угорські

¹ Представники іраномовного народу, предки сучасних осетів.

² Первісне значення 'місце для рибальства' із схлов. *тоня* 'раптовий перепад глибини озера або річки'; пор. рос. *тоня* 1) 'ділянка водойми, спеціально обладнана для виловлювання риби закидним неводом, а також частина берега, прилегла до цієї ділянки', 2) 'види діяльності на такій ділянці – від постановки невода до виловлювання риби'; 3) 'невід із виловом після одного закиду' [16, с. 737], укр. *тоня* 'м'єсто, гд'є ловять рибу'; 2) 'м'єсто, гд'є тонуть, небезопасное м'єсто' [7, с. 273].

міжмовні контакти особливо посилилися в той період, коли угорці (мадяри < уг. *magyar*) оселилися в Карпатському басейні. Вважають, що східні слов'яни та угорці запозичували нові поняття й слова внаслідок географічних, суспільних та економічних відносин. Як наслідок – серед іншомовних нашарувань угорської мови найбільшу кількість становлять слов'янізми [32, с. 56, табл. 1; 33, с. 521; 38, с. 634–648]. З утворенням Угорської держави цей мовний процес став зворотним: угорська мова вплинула на сусідні східнослов'янські говори [15, с. 102–105; 3, с. 27–37]. У зв'язку із проживанням частини українськомовного населення в складі Угорського королівства, а згодом – Австро-Угорської монархії, вплив угорської мови на українську виявився чи не найсильнішим [1, с. 248]. Ідеться насамперед про вплив угорської мови на закарпатські українські говори [13]. Однак цей вплив простежується й на інші західноукраїнські говори [4, с. 37–51]. Частина угорських лексичних укралень потрапила до мови-реципієнта посередництвом польської мови.

Мета статті – проаналізувати гунгаризми, у процесі проникнення яких до системи української мови польська відіграла роль мови-посередника.

Виклад основного змісту з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. *Анталь* 'міра вина, бочечка на три відра': *У skleпу билемъ, гдѣ у споднемъ вина 2 бочалки, а анталовъ 3 неповнихъ* [22, с. 32]. На відміну від білоруської мови, де перша фіксація слова у формі *антелокгъ* 'міра ємності вина' припадає на XVI ст. (окрім хронології, про безпосереднє запозичення з угорської мови в білоруську свідчить і дзвінке [g] (орфографічно — *кг*)) старобілоруського слова *антелокгъ* 'міра ємності вина' [9, с. 493], в українській та польській мовах засвідчено лише у XVIII ст. (пор. пол. *antalek* 'міра вина; бочечка' як безпосередні запозичення з угорської) [24, с. 5; 36, с. 226; 10, т. 1, с. 75]. В українській мові закріпилася форма *анталь* 'боченокъ въ 60 бутылокъ' [7, т. 1, с. 8], а в закарпатських українських говорах – *анталагъ* 'бочка' [25, с. 3]. На думку А. Голлоша, в угорській мові фонетичний розвиток відбувався, очевидно, у такий спосіб: *általag* ~ *ántalag* ~ *antalag* ~ *antal*; у російську мову слово *антал* потрапило, можливо, за посередництвом польської мови [29, с. 15]. Етимологічний словник української мови румунське *antál* 'бочка' тлумачить як запозичення з української [10, т. 1, с. 75], однак Л. Тамаш виводить його безпосередньо з угорської [34, с. 74–75].

Гайдук 'солдат придворної охорони, гайдук' [20, т. 6, с. 182]: взяли[с]мо *га[у]дѣка* копу вступного (Львів, 1607–1645 *РДВ* 24); мене ж самого... *гайдукомъ* и слугамъ своимъ на месте у Києви казавши поймати... (Житомир, 1618 *Арх ЮЗР* 1/VI, 457). Укр. *гайдук* 'повстанець-партизан у південних слов'ян у XV–XIX ст.'; 'високий зростом служитель; солдат надвірної ворожі' [7, т. 1, с. 265] є запозиченням з уг. *hajdú*, мн. *hajdúk* [10, т. 1, с. 453], поширене й у закарпатських писемних пам'ятках XVII–XVIII ст. [8, с. 163]; уг. *hajdú* мало первинне значення 'пастух', пізніше розвинулася семантика 'піхотинець' через те, що пастухи виконували своє завдання, маючи при собі зброю; відоме як історизм на позначення солдата, який на маєтках трансільванського князя Іштвана Бочкаї виконував службу, отримуючи за це землю [27, с. 278–279]. Е. Балецький припускає, що українська була мовою-посередником рос. *гайдук* [2, с. 2], хоч можливе й польське посередництво [29, с. 23–24]. Від *гайдук* засвідчений похідний прикметник та іменник: *гайдуцький*, *гайдуцький*, *гайдуцький* (який стосується гайдука, належний гайдукові) 'гайдуцький': ...служил службу *гайдуцькую*... (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); *гайдуцтво* 'гайдуцька служба' [20, т. 6, 182–183]: ...одняли и въ *гайдуцтво* оного себе обернули (Луцьк, 1618 *Арх ЮЗР* 6/I, 388). Від *гайдук* утворилася і власна назва: ...Павукови старому, *Гайдукови* старому (Житомир, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 486–487); Гри[ц]ко *Га[у]дѣкъ* (1649 *РЗВ* 381 зв.).

Вважають, що дієслово *гарцювати* 'скакати, бігати' є запозиченням із західнослов'янських мов (польської і чеської, пор. п. *harcować* 'битися одному перед військом', *harc* 'поєдинок перед боєм', ч. *harcovati* 'розпочинати стрілянину, напад; скакати', *harc* 'поєдинок перед боєм'); з позиції етимології малоімовірним є зв'язок з уг. *harc* 'боротьба, бій', який зв'язаний з *harcól* 'боротися, воювати, битися' [10, т. 1, с. 478], хоч І. Кнежа зазначає, що *гарцювати*

безпосередньо в хорватській, чеській, словацькій і польській та опосередковано у словенській, українській та російській запозичено з угорської [30, с. 838–839]; основа уг. *harcol* ‘боротися’ угро-фінського походження [27, с. 288]; пор. *гарцювати* ‘їздити верхи’: По полю на конех *гарцюючи* и бегаючи засевки ярые выбили (Кн. Луцк. 1638, л. 190) [22, с. 172], *гарцювати* ‘колоти (у тварин)’ [25, с. 51].

Гуляш ‘м’ясна страва’ є запозиченням з угорської, укладачі Етимологічного словника української мови [10, т. 1, 617] припускають, що, очевидно, через посередництво німецької або французької мови; слово *гуляш* ‘їжа зі шматочків м’яса, тушкованих з приправою’ зафіксовано в Словнику української мови [19, т. 2, с. 192]. У закарпатські українські говори слово ввійшло безпосередньо з угорської мови зі значенням ‘суп-гуляш’ ‘їжа з нарізаних кусочків м’яса, тушкованих з приправою’ [пор. 13, с. 593; 14, с. 32–33]. У російській мові лексема закріпилася за посередництвом німецької та польської мов, пізніше безпосередньо з угорської; поширена із семантикою ‘шматки м’яса по 10–20 г із обрізок задньотазової частини яловичини’, ‘зварене рідке пшоно’ – значення розвинулось унаслідок контамінації зі словом *кулеш* [29, с. 26].

Укр. *гусар* ‘у царській і деяких іноземних арміях – військовий з частин легкої кінноти, що носив форму на угорський зразок; вид танцю; дитяча гра’ є запозиченням через польську і російську мови з угорської [10, т. 1, с. 625] (до російської слово ввійшло з угорської кількома шляхами: спочатку з німецької, пізніше з польської) [29, с. 26–28]; уг. *huszár* є запозиченням із давньосербськохорватської [30, с. 219–220]; пор. *гусаринь* ‘тяжкий їздець у давній Польщі’, *гусария* ‘спочатку тільки угорська зразкова кіннота з 1458 року, пізніше гусари були по всіх державах європейських’, *гусарка* ‘жіночий одяг обшитий галуном’, *гусарский* [21, с. 630]; *гусар* ‘вид танцю’, *гусарка* ‘дружина гусара’, ‘вид теплої жіночої кофти’ [7, т. 1, с. 342]; *гусарь* ‘гусак’ [20, т. 6, с. 120]: обоудиль *гоусарь* гаганіє[м]... (Львів, поч. XVII ст. Крон. 62 зв.); похідні *гусарский*, *гусарьский*, *усарский*: меновите дей згинуло... радов *гусарскихъ* сребромъ оправных два... (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); від *гусарь* утворилася і власна назва *Гусарь*: Аньдрѣ[и] *Гуса[р]* (1649 РЗВ 379). Користуючись теорією А. Золтана про наявність болгарського субстрату в угорській мові, що пояснюється повільною асиміляцією слов’ян угорцями після їх оселення в Карпатському басейні, давню форму *hunzar* М. Кочіш виводить від давнього південнослов’янського **chōsarъ*, носовий звук якого міг зберегтися в мовленні місцевого північноболгарського населення аж до XIV ст., не заперечує М. Кочіш і те, що паралельно з цим запозиченням слово ввійшло із сербської; через деякий час із двох форм залишилася лише сербська [12, с. 38].

Карваш 1) ‘металический наплечник’: *Панцирьъ зъ мѣсюркою и карвашами*; 2) ‘обшлаг, отворот’: *Футро лисее зъ-подъ кунтуша зъ карвашами* [22, с. 358]. Українське діал. *карваши* ‘обшлаг’ – запозичення з польської *karwasz* ‘обшлаг, манжет, металевий нараменник у гусарів’, яке походить від уг. *karvas* (< *kar* ‘рука’ + *vas* ‘залізо’) ‘металевий нараменник’ [24, с. 221; 10, т. 2, с. 389]. Слово лексикографічно засвідчене в складі української (пор. *закарваши* ‘обшлагъ, отворотъ рукава’; *карваши* ‘обшлагъ’) [7, т. 2, с. 46, 221] та білоруської мов (пор. *карваши* (*закараваши*) ‘манжета’) [39, с. 499].

Катанка ‘жіночий суконний одяг; чоловіча куртка; спідниця з домотканного сукна’, очевидно, запозичення з польської мови [10, т. 2, с. 402]; пор. ще значення ‘солдатський мундир’ [7, т. 2, с. 224–225], у закарпатських українських говорах зафіксовано *катанка* ‘спідниця’ [25, с. 145]. Е. Балецький уважав, що в закарпатські українські говори слово могло потрапити безпосередньо з угорської мови як дериват іменника *katona* ‘спідниця’, пор. укр. *катун* ‘солдат’ запозичення з уг. мови [10, т. 2, с. 406]; у пам’ятках, створених на території Закарпаття, уперше зафіксоване в кінці XVIII ст.: *катона*, *катунь* ‘солдат’ [8, с. 165].

Кочь ‘коляска’: *Въ ѣжджалъ кочами* [22, с. 381]. Форма *кочь* трапилася в пам’ятці “Четыре сочинения афонского монаха Ивана из Вышни” (кінець XVI ст.) [22, с. 380]. Укр. *коч*, *кочи́га* ‘вид коляски, фаетона’ через польську мову (пол. *kocz*, *koczyk* ‘віз(ок)’ [24, с. 242–243; 37, с. 13]) запозичено з угорської *kocsi* ‘віз(ок)’ [10, т. 3, с. 65]. Слово набуло поширення в

українській мові: *коч* ‘родь фазтона, коляски’ [7, т. 2, с. 295], а також в українських говорах сучасного Закарпаття: *кочи́га* ‘коляска’ [25, с. 158], [*kocsiá*] ‘бричка’ [26, с. 7]. У пам’ятках, створених на території Закарпаття, уперше зафіксовано в XVII ст. як *кочѣй* // *кочѣя* // *котчія* ‘візок, коляска’ [8, с. 166]. Окрім польської та української, слово поширене й у білоруській мові: у пам’ятках старобілоруської мови, як і в пам’ятках староукраїнської, від середини XVI ст. засвідчене *котчый* [*котчий* // *коччий*] ‘вид теліги’ [9, с. 492]; у російській мові вперше датоване наприкінці XVI ст., набувши згодом таких значень: ‘коляска’, ‘поштова карета’, ‘санки’ [29, с. 36–37].

Українське *кунтуш*, *внтуш* ‘верхній одяг заможного населення Польсько-Литовської держави в XVI–XVIII ст.’ [10, т. 3, с. 143] – запозичення з польської мови (пол. *kontusz* ‘польський національний одяг’); у польську мову слово прийшло з угорської (уг. *köntös* ‘одяг, шати; сукня’ [24, с. 253]); відомі ще й такі значення угорського слова: ‘верхній одяг, широке пальто (заст.)’, ‘шати’; ‘чоловічий домашній халат’, джерело якого остаточно не встановлено [35, т. 2, с. 610–611]. У закарпатських українських говорах засвідчені форми *кунтушь* // *кунтышь* ‘верхній одяг, каптан’ [25, с. 164]; слово поширене й на інших українських територіях [7, т. 2, с. 325]. *Кунтушь* ‘верхнее длинное платье с откидными рукавами’: *Кунтушь суконній покраяли мнѣ* – подано турецький відповідник *kontoş* [22, с. 390]. Читачам не обов’язково сприймати це як джерело запозичення, адже в передмові вказано, що при запозичених словах приклади з інших мов подекуди наведено просто задля зіставлення [22, с. 10]. Вважаємо ймовірним польське посередництво давнього українського слова *кунтушь*.

Палаш ‘холодна зброя з двосічним клинком на кінці; великий ніж’, *палошь* [25, с. 246]; *палаш* [7, т. 3, с. 88] є запозиченням з уг. *pallos* ‘кавалерійська шабля’ [10, т. 3, с. 262], як і в сусідніх слов’янських і неслов’янських мовах; у російську ввійшло, очевидно, посередництвом польської [29, с. 49].

Пушта ‘угорський степ; безлісі простори на Середньодунайській низовині в Угорщині’, зафіксовано в Словнику української мови [19, т. 8, с. 412] як загальноукраїнське, походить від уг. *puszta* ‘угорський степ’, лексичну основу якої слід шукати в псл. мові (пор. *пусть* ‘пустий’) [10, т. 4, с. 646]; поширене і в укр. говорах Закарпаття: *пустара* ‘пустиня, безлісі простори’ [25, с. 330]; *пушта* ‘угорська неплідна низовина’ [13, с. 619]. А. Голлош припускає, що рос. *пуста*, імовірно, є безпосереднім запозиченням з угорської, форма *пушта* ввійшла до східнослов’янських мов, очевидно, за посередництвом польської мови [29, с. 53], тут ідеться про запозичення з книжної польської мови, пор. польське *puszta* (pušta).

Походження укр. *шабля* ‘холодна зброя (застосовується кіннотою)’, уперше зафіксованої в кінці XV ст. [18, т. 2, с. 553], до кінця не з’ясовано, припускається, що воно є давнім запозиченням з угорської мови, пор. уг. *szablya* ‘шабля’, наявність приголосного *ш* пояснюється впливом польської мови [10, т. 3, с. 365], польську слід вважати мовою-посередником [29, с. 78]. На тюркське походження як первинне джерело предмета й назви на його позначення вказує І. Кнежа [30, с. 743–744] та А. Голлош [29, с. 78], останній припускає, що форма *шабля* до російської потрапила з польської через посередництво української, а до польської ввійшло з німецької [24, с. 538].

Українське *шалаш* ‘халупа’, *салаш* ‘намет, накриття’ *салаш* ‘гурт овець; місце, де розташовані кошари’, *салаш* ‘кошара’, *шалаш* ‘хата’ [7, т. 4, с. 97, 482] є запозиченням з уг. мови (можливо, що форма *салаш* через румунське посередництво [10, т. 5, с. 168; т. 6, с. 370]), а можливо, через закарпатські українські говори: *салашь* [25, с. 355], *салаш* та дієслово *салашловати* ‘переночувати’ в «Нягівських повчаннях» [8, с. 170]; форми *шалаш* ~ *шелаш* у російській мові свідчать про польське посередництво [29, с. 67–68].

Шере́га ‘ряд, шеренга’, *ше́рег*, *шерегувати* ‘шикувати в лави’ є безпосереднім запозиченням з уг. *sereg* ‘військо, армія; натовп, сила, маса’ [10, т. 6, с. 407], форма *шерег* ‘армія’ трапляється у творі «Оборона вѣрному чоловіку» (XVII ст.) Михайла Андрелли [8,

с. 173]; рос. *шеренга* ‘вишикувані в один ряд солдати’, уперше зафіксоване в середині XVII ст., потрапило до мови-реципієнта через посередництво польської *szereg* [29, с. 70–71].

За спостереженнями укладачів Етимологічного словника української мови [10, т. 6, с. 418–419], польська була посередником при входженні слова *шипош* ‘вид музичного рога або сурми’ до лексичної системи української мови (пор. старопольське *szypos* ‘духовний інструмент’ *siposz*, *szyposz* ‘сурмач за часів існування в Польщі угорської піхоти’) з угорської *sípos* ‘сопілкар, дудар’, що, зі свого боку утворено від *síp* ‘сопілка, дудка, свисток’; уг. слово закріпилося в сусідніх слов’янських мовах, зокрема й російській [29, с. 71].

Укр. *шишак* ‘вид шолома’, цсл. *шишакъ* припускається є запозиченням з уг. мови [10, т. 6, с. 422; 27, с. 735], уг. *sisak*, уперше зафіксованого на початку XV ст., неясної етимології [27, с. 735]. Є. Тимченко подає угорський відповідник до *шишакъ* [22, с. 495]. Слово поширене в українській мові, трапляється й у творах Івана Котляревського [7, т. 4, с. 497]. В українські говори Закарпаття воно увійшло безпосередньо з угорської мови [13, с. 639], імовірно, у середині XX ст. (про це свідчить відсутність слова в закарпатських писемних пам’ятках XVI–XVIII ст., а також у лексикографічних працях попередніх періодів). У марамороських говірках слово розширило значення, можливо, на основі подібності до форми шолома; пор. *шышак* ‘м’яка, нерозвинута головка капусти або такий же качан кукурудзи’ [17, с. 421]. У польській мові *szyszak* ‘шолом, каска’ вперше зафіксовано в XVI ст. і вважається запозиченням з угорської [24, с. 562, 36, с. 309], як і в білоруській (пор. біл. *шишакъ*, *шышакъ* ‘ковпак’ [39, с. 496]). Беручи до уваги хронологічні показники, можна стверджувати, що в українську мову слово ввійшло за посередництвом польської, як і в російську, де воно вперше зафіксовано також у XVI ст. [29, с. 71–72]. Л. Кіш пояснює це польсько-угорськими історичними зв’язками за часів Стефана Баторія, коли в польській мові закріпилася низка угорських термінів військової справи [11, с. 64]. Угорське слово, як припускає Л. Кіш, запозичене з тюркських мов з первісним значенням ‘жіночий головний убір’, а значення ‘металевий шолом’ – вторинне, що виникло за подібністю форми [11, с. 63–64]. Автор дотримується думки, що саме друге значення закріпилося в сусідніх східнослов’янських мовах; пор. рум. *șișac* ‘каска піхотинця’ [34, с. 733].

Чечу га чечу ра– велика промислова риба родини осетових, стерлядь, *Acipenser ruthenus* L. [7, т. 4, с. 461] є запозиченням з рум. *căciugă* ‘т. с.’, яке походить з уг. *kecsege* ‘осетер’ ЕСУМ [10, т. 6, с. 316]; поширене в закарпатських українських говорах, пор. *кечиг* ‘т. с.’ [5, с. 224], *kečege* [6, с. 18], у яких є безпосереднім запозиченням з уг. мови [30, с. 855–856], на думку А. Голлоша, румунська мова відіграла роль посередника в процесі вкраплення уг. *kecsege* до лексичної системи української, російської та польської мов [29, с. 66–67].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лексема *антал* в українській та польській мовах є безпосереднім запозиченням з угорської (час першої фіксації в обох мовах припадає на XVIII ст.); з польської слово ввійшло до російської. Через посередництво польської мови проникли в українську *гусар*, *карваш*, *катанка*, *коч*, *кунтуш* (*контуш*) та *шипош*. Імовірно, що форма *пушта* ввійшла до східнослов’янських мов опосередковано з польської (ідеться про запозичення з книжної польської мови). Наявність приголосного *ш* у слові *шабля* пояснюється впливом польської мови. Хронологія дозволяє вважати, що *шишак* проникло в українську мову, як і в російську, з польської. Угорське *kecsege* (українське *чечуга* (*чечура*)) потрапило до лексичної системи української, російської та польської мов через румунську. Припускають польське посередництво проникнення *гайдук*, *гуляш*, *палаш*, *шалаш* (*шелаш*) та *шерега* до лексичної системи російської мови, в українській *гайдук*, *гуляш*, *палаш* та *шерега* є безпосередніми запозиченнями з угорської, *салаш* могло ввійти як з угорської, так і з румунської. *Гарцювати* запозичено із західнослов’янських мов, імовірно, що з польської. Перспективою подальших досліджень є укладання тлумачно-етимологічного словника гунгаризмів української мови.

Список використаних джерел та літератури

1. Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 6. Budapest, 1961. С. 247–265.
2. Балецкий Э. Гоголь и венгры. Несколько данных о русско-венгерских литературных взаимоотношениях. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5. Budapest, 1959. С. 1–9.
3. Барань С. Лексика угорського походження та її тлумачення в історичних словниках української мови. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 58/1. 2013. С. 27–37.
4. Барань С. Роль Еміла Балецького у дослідженні угорських запозичень у творах західноукраїнських письменників кінця XIX – початку XX століття. *Studia Russica* 23 / red. L. Jászay, A. Zoltán. Budapest, 2009. С. 37–51.
5. Верхратский И. Знадоби до пізнання угорско-руських говорів. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. Львів, 1899. 194 с.
6. Владыков В. Рыбы Подкарпатской Руси и их главнейшие способы ловли. Ужгород, 1926. 147 с.
7. Грінченко Б. Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.
8. Дژه Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7. 1961. С. 139–176.
9. Zoltán A. Слова венгерского происхождения в белорусском языке: устные заимствования эпохи Стефана Батория. *Studia Russica* 20 / red. L. Jászay, A. Zoltán. Budapest, 2003. С. 492–494.
10. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
11. Киш Л. Происхождение слов *бекеша, кучма, шалаш и шишак*. *Этимологические исследования по русскому языку* / под ред. Н. Шанского. Москва : Изд-во МГУ, 1963. Вып. 4. С. 48–65.
12. Кочиш М. К истории венгерского слова *huszár*. *Международна научна конференция. Българистични четения*. Szeged : Szegedi Tudományegyetem, 2017. С. 35–39.
13. Лизанец П. Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт : Издательство Академии наук Венгрии, 1976. 683 с.
14. Лизанец П. М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. Конспект лекцій. Ужгород : Ужгородський державний університет, 1976. Ч. III. 327 с.
15. Лизанец П. Основні шляхи проникнення лексичних мадяризмів в українські говори Закарпаття. *Слов'яно-угорські міжмовні та літературні зв'язки : науково-тематичний зб.* Ужгород : Ужгородський державний університет, 1970. С. 99–112.
16. Ожегов С. Словарь русского языка. Москва : Издательство «Русский язык», 1975. 846 с.
17. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
18. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
19. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
20. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.
21. Тимченко Є. Історичний словник українського языка. Харків–Київ : Державне вид-во України, 1930. Т. I: А–Ж. 550 с.
22. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / підг. до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк, 2003.
23. Bárczi G. A magyar nyelv életrajza. Budapest : Gondolat, 1963. 462 p.
24. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wiedza Powszechna, 1927. 805 s.
25. Csoprey L. Rutén-magyar szótár. Чопей Л. *Русько-мадярський словарь*. Budapest, 1883. 446 с.
26. Dóhóvics B. Kijegyzése azon szóknak, amelyek hason hangzanak v[agy] és értékenyűek is mind a magyar, mind az orosz nyelvben // Дзєндзелівський Й., Сак Ю., Штернберг Я. *Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень*. Ужгород : Гражда, 2003. 149 с.
27. Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete / főszerk. G. Zaicz Budapest : Akadémiai Kiadó, 2006. 998 p.
28. Gunda B. Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok. *A magyarság és a szlávok* / szerk. G. Szekfü. Budapest : Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat, 1942. P. 165–184.
29. Hollós A. Az orosz szókincs magyar elemei. Budapest : A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 206 sz. 1996. 113 p.
30. Kniezsa I. A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1–2. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1955. 1046 с.
31. Kniezsa I. Magyar-szláv nyelvi érintkezések *A magyarság és a szlávok* / szerk. G. Szekfü. Budapest : Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat, 1942. С. 168–188.
32. Papp F. A lexémák szófaja, alaktani szerkezete és eredete. *Magyar Nyelv* 70. Budapest, 1974. С. 55–68.

33. Papp F. A magyar szókincs gépi feldolgozásának egyes eredményei és további problémái. *A magyar nyelv története és rendszere* / szerk. S. Imre, I. Szatmári. Budapest : Nyelvtudományi Értekezések 58, 1967. C. 518–522.
34. Tamás L. Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1966. 936 c.
35. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára / főszerk. L. Benkő. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967–1984. Tom 1–4.
36. Wołosz R. Wyrazy węgierskie w języku polskim I. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 35. Budapest, 1989. C. 215–317.
37. Wołosz R. Wyrazy węgierskie w języku polskim II. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 37. Budapest, 1991–1992. C. 3–27.
38. Zoltán A. A magyar-szláv nyelvi érintkezések kezdetei és fázisai. *Életünk VI–VII*. Szombathely : Aqua Kiadó, 1996. C. 634–648.
39. Zoltán A. Magyar szavak az ófehérorozsban. *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére* / szerk. A. Mártonfi, K. Pap, M. Slíz. Budapest : Argumentum Kiadó, 2006. C. 495–500.

References (translated & transliterated)

1. Baletskiy, E. (1961). Vengerskoje kert v zakarpatskikh govorakh [Hungarian kert in Transcarpathian Ukrainian dialects]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 6, 247–265. Budapest [in Russian].
2. Baletskiy, E. (1959). Gogol i vengry. Neskolkko dannykh o russko-vengerkikh literaturnykh vzaimootnosheniakh [Gogol and the Hungarians. Some data on Russian-Hungarian literary contacts]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 5, 1–9. Budapest [in Russian].
3. Baran, Ye. (2013). Leksyka uhorskoho pokhodzhennia ta yii tlumachennia v istorychnykh slovnykakh ukraïnskoi movy [Vocabulary of Hungarian origin and its interpretation in historical dictionaries of the Ukrainian language]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 58/1, 27–37 [in Ukrainian].
4. Baran, Ye. (2009). Rol Emila Baletskoho u doslidzhenni uhorskykh zapozychen u tvorakh zakhidnoukraïnskykh pysmennykiv kintsia XIX – pochatku XX stolittia [The role of Emil Balczyk in the investigation of Hungarian borrowings in the works by Western Ukrainian writers of the late nineteenth – early twentieth century]. L. Jászay, A. Zoltán (Eds.), *Studia Russica – Russian Studies*, 23, 37–51. Budapest [in Ukrainian].
5. Verkhratskyi, I. (1899). Znadoby do piznania uhorsko-ruskykh hovoriv [Needs to learn Hungarian-Russian dialects]. *Zapysky Naukovocho Tovarystva imeni Shevchenka – Notes of the scientific society named after Shevchenko*. Lviv [in Ukrainian].
6. Vladykov, V. (1926). *Ryby Podkarpatskoy Rusi ih glavneysie sposoby lovli. Podkárpatška Rus halai, halászati módja és eszközei* [Fishes of Subcarpathian Russia and their main methods of fishing]. Uzhhorod [in Russian, in Czech].
7. Hrinchenko, B. (Ed.). (1907–1909). Slovar ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–4). Kyiv [in Ukrainian].
8. Dezhe, L. (1961). K voprosu o vengerskikh zaimstvovaniyakh v zakarpatskikh pamyatnikakh XVI–XVIII vv. [On the issue of Hungarian borrowings in Transcarpathian monuments of the XVI–XVIIIth centuries]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 7, 139–176 [in Russian].
9. Zoltán, A. (2003). Slova vengerskovo proiskhozdeniya v belorusskom yazyke: ustnye zaimstvovaniya epochi Stefana Batori [Words of Hungarian origin in Belarusian: oral borrowings from the era of Stefan Batory]. L. Jászay, A. Zoltán (Eds.), *Studia Russica – Russian Studies*, 20, 492–494. Budapest [in Russian].
10. Melnychuk, O. S. (Eds.). (1982–2012). *Etymolohichniy slovnyk ukraïnskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
11. Kish, L. (1963). Proiskhozhdienie slov *bekesha, kuchma, shalash* i *shisak* [The origin of the words *бекеша, кучма, шалаш* и *шисак*]. N. Shanskoj (Ed.), *Etimologicheskie issledovania po russkomu yazyku – Etymological researches in the Russian language*, 4, 48–65. Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].
12. Kochish, M. (2017). K istorii vengerskovo slova *huszár* [On the history of the Hungarian word *huszár*]. *Mezhdunarodna nauchna konferentsiya. Balgaristichni cheteniya – International scientific conference. Bulgarian readings* (pp. 35–39). Szeged: Szegedi Tudományegyetem [in Russian].
13. Lizanets, P. N. (1976). *Vengersie zaimstvovaniya v ukraïnskikh govorakh Zakarpatya. Vengersko-ukraïnskie mezhyazykovye svyazi* [Hungarian borrowings in the Ukrainian dialects of Transcarpathia. Hungarian-Ukrainian interlingual contacts]. Budapest: Izdatelstvo Akademii nauk Vengrii [in Russian].

14. Lyzanets, P. M. (1976). *Atlas leksychnykh madiaryzmiv ta yikh vidpovidnykiv v ukrainskykh hovorakh Zakarpatskoi oblasti URSS. Konspekt leksii [Atlas of Hungarian lexical borrowings and their equivalents in the Ukrainian dialects of the Transcarpathian region of the USSR. Lecture notes]. (Part III). Uzhhorod: Uzhhorodskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].*
15. Lyzanets, P. (1970). Osnovni shliakhy pronynknennia leksychnykh madiaryzmiv v ukrainski hovory Zakarpattia [The main ways of penetration of lexical Magyarisms into the Ukrainian dialects of Transcarpathia]. *Sloviano-uhorski mizhmovni ta literaturni zviazky – Slavic-Hungarian interlingual and literary contacts* (pp. 99–112). Uzhhorod: Uzhhorodskiy derzhavnyi universyt [in Ukrainian].
16. Ozhegov, S. (1975). *Slovar russkogo yazyka [Dictionary of the Russian language]*. Moskva: Izdatelstvo «Russkii yazyk» [in Russian].
17. Sabadosh, I. (2008). *Slovyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of Transcarpathian dialect of the village Sokyrnytsia, Khust district]*. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
18. Hrynchyshyn, D. H., Humetska, L. L., & Kernytskyi, I. M. (Eds.). *Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. [Dictionary of Ukrainian Language of the XVIth – XVIIth centuris]*. (Vols. 1–2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]*. (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
20. *Slovyk ukrainskoi movy XVI – I polovyny XVII st. [Dictionary of Ukrainian Language of the XVIth and the first half of the XVIIth century]*. (1994–2013), (issue 1–16). Lviv [in Ukrainian].
21. Tymchenko, Ye. (Ed.). (1930). *Istorychnyi slovyk ukrainskoho yazyka [Historical Dictionary of the Ukrainian Language]*. (Vol. 1). Kharkiv–Kyiv: Derzhavne vyd-vo Ukrainy [in Ukrainian].
22. Tymchenko, Ye. (2003). *Materialy do slovyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. [Materials to the dictionary of the written and book Ukrainian language of the XV–XVIII centuries]*. V. V. Nimchuk & G. I. Lysa (uporiadn.). Kyiv– New York [in Ukrainian].
23. Bárczi, G. (1963). *A magyar nyelv életrajza [Biography of the Hungarian Language]*. Budapest: Gondolat [in Hungarian].
24. Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]*. Kraków: Wiedza Powszechna [in Polish].
25. Csopey, L. (1883). *Rutén-magyar szótár [Ruthenian–Hungarian dictionary]*. Budapest [in Hungarian].
26. Dóhovies, B. (2003). Kijegyzése azon szóknak, amelyek hason hangzanak v[agy] és érteményűek is mind a magyar, mind az orosz nyelvben // Dzendzelivskiy Y., Sak Yu., Shternberh Ya. *Vasyl Dohovych – zachynatel doslidzhen uhorsko-ukrainskykh ta uhorsko-rosiiskykh leksychnykh skhodzhen [Vasyl Dohovych – initiator of researches on Hungarian-Ukrainian and Hungarian-Russian lexical ascents]*. Uzhhorod: Grazdha [in Ukrainian].
27. Zaicz, G. (Ed.). (2006). *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete [Etymological dictionary. Origin of Hungarian words and suffixes]*. Budapest: Akadémiai Kiadó [in Hungarian].
28. Gunda, B. (1942). Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok [Hungarian-Slavic ethnographic relations]. G. Szekfű (Ed.), *A magyarság és a szlávok – Hungarians and the Slavs* (pp. 165–184). Budapest: Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat [in Hungarian].
29. Hollós, A. (1996). *Az orosz szókincs magyar elemei [Hungarian elements of the Russian vocabulary]*. Budapest: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 206 sz. [in Hungarian].
30. Kniezsa, I. (1955). *A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1–2 [Slavic Loanwords in the Hungarian Language]*. Budapest: Akadémiai Kiadó [in Hungarian].
31. Kniezsa, I. (1942). Magyar-szláv nyelvi érintkezések [Hungarian-Slavic language contacts]. G. Szekfű (Ed.), *A magyarság és a szlávok – Hungarians and the Slavs* (pp. 168–188). Budapest: Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat [in Hungarian].
32. Papp, F. (1974). A lexémák szófaja, alaktani szerkezete és eredete [The type, morphological structure and origin of lexemes]. *Magyar Nyelv – Hungarian language*, 70, 55–68. Budapest [in Hungarian].
33. Papp, F. (1967). A magyar szókincs gépi feldolgozásának egyes eredményei és további problémái [Some results and further problems of the machine processing of the Hungarian vocabulary]. S. Imre & I. Szatmári (Eds.), *A magyar nyelv története és rendszere – The history and the system of the Hungarian language* (pp. 518–522). Budapest: Nyelvtudományi Értekezések 58 [in Hungarian].
34. Tamás, L. (1966). *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen [Etymological-historical dictionary of the Hungarian elements in Romanian]*. Budapest: Akadémiai Kiadó [in German].
35. Benkő, L. (Ed.). (1967–1984). *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára [Historical-etymological dictionary of the Hungarian language]*. (Vol. 1–4). Budapest: Akadémiai Kiadó [in Hungarian].
36. Wołosz, R. (1989). Wyrazy węgierskie w języku polskim I. [Hungarian words in Polish I.]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 35, 215–317. Budapest [in Polish].

37. Wołosz, R. (1991–1992). Wyrazy węgierskie w języku polskim II [Hungarian words in Polish II.]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – Slavic Studies of Hungarian Academy of Sciences*, 37, 3–27. Budapest [in Polish].
38. Zoltán, A. (1996). A magyar-szláv nyelvi érintkezések kezdetei és fázisai [The beginnings and phases of Hungarian-Slavic language contacts]. *Életünk – Our life*, VI–VII, 634–648. Szombathely: Aqua Kiadó [in Hungarian].
39. Zoltán, A. (2006). Magyar szavak az ófehérorozsban [Hungarian words in Old Belarus]. A. Mártonfi, K. Pap, & M. Slíz. (Eds.), *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére – 101 writing in honor of Ferenc Pusztai* (pp. 495–500). Budapest: Argumentum Kiadó [in Hungarian].

Статтю отримано 01.06.2020 р.

Прийнято до друку 10.09.2020 р.